

STUDIET AF JAPANSK HISTORIE: CA. 600-1868

Historisk Tidsskrift, Bind 13. række, 4 (1977)

Link til pdf:

http://img.kb.dk/tidsskriftdk/pdf/hto/hto_13rk_0004-PDF/hto_13rk_0004_77712.pdf

Link til webside:

<http://tidsskrift.dk/visning.jsp?markup=&print=no&id=77712>

pdf genereret den : 28/5-2008

STUDIET AF JAPANSK HISTORIE: CA. 600-1868

AF

KARSTEN HEDEMAN

Interessen for Japans fortid har været stærkt stigende i den vestlige verden efter anden verdenskrig. Den voldsomme økonomiske vækst og Japans aktive handels- og udenrigspolitik er nogle af årsagerne hertil. Men væsentligere er den almindelige udvidelse af horisonterne i europæiske informations- og uddannelsessystemer. De ikke-europæiske områders historie, kultur og samfundsforhold har i lang tid været forsømt som følge af en grundlæggende etnocentrisme i den europæiske dannelsesstradition. Den traditionelle opfattelse af Europa som den centrale kultur er forståelig på baggrund af den europæiske ekspansions og den europæiske industrialismes vældige betydning for forløbet af den nyere tids historie, men denne opfattelse har været stadigt sværere at opretholde efter anden verdenskrig. Verden er blevet mindre i kraft af vort globale informationsnet og den moderne teknologi. De gamle og nye stater i Asien, Afrika og Latinamerika trænger sig ind på os, politisk, økonomisk og kulturelt. Vi tvinges via vore daglige informationer til at tage moralsk og politisk stilling til disse staters indre og ydre forhold. Kvaliteten af denne stillingtagen er afhængig af vor viden. De dagsaktuelle informationer er ikke nok. Vi må have et dybere kendskab til andre kulturer end massemedierne kan give os. Jeg håber, at denne litteratur- og forskningsoversigt vil fremme interessen for studier i japansk historie og i asiatisk kultur og historie i almindelighed.

Oversigten rummer 1) Gennemgang af de vigtigste forskningsinstitutioner i Europa og USA, 2) Redegørelse for litteratur- og informationssøgningsproblemer, 3) Redegørelse for kildeproblemer med oversigt over kildematerialet, 4) Tematisk forskningsoversigt. Det skal bemærkes, at et grundlæggende synspunkt ved udarbejdelsen af denne oversigt har været hensynet til brugbarheden for studerende, lærere og forskere, som ikke behersker orientalske sprog. Materiale på orientalsk sprog er derfor som hovedregel udeladt.

1) *Institutioner med relevans for studiet af japansk historie*

Det er især amerikanske institutioner, som tegner seriøs Asienforskning idag. Amerikanske udenrigs- og handelspolitiske interesser i dette område har skabt et gunstigt klima for forskningsbevillinger.¹ I centrum for amerikansk forskning står *The*

¹ R. E. Ward, A Case for Asian Studies. JRS vol. XXXII nr. 3 1974, s. 391-403: Oversigt over amerikanske forskningsprogrammer inden for det samlede asiatiske felt. I noterne anvendes følgende forkortelser:

East Asian Research Center ved Harvard universitetet og *Center for Japanese Studies* ved University of Michigan, hvortil er knyttet internationalt sammensatte forskergrupper af høj kvalitet. Disse centre repræsenterer en væsentlig del af den samlede vestlige faglitterære produktion efter 2. verdenskrig. Af særlig interesse er publikationerne *Bibliographical Series* fra Michigan-centeret og serien *East Asian Studies* fra Harvard, samt tidsskriftet *Harvard Journal of Asiatic Studies*. De fleste amerikanske universiteter rummer herudover selvstændige 'departments' for asiatiske studier, og de samlede amerikanske forskningsaktiviteter er fagligt organiseret igennem *The Association for Asian Studies*, som udgiver tidsskriftet *Journal of Asian Studies* med bibliografien *Bibliography of Asian Studies*.

Den europæiske forskning må karakteriseres som tilbagestående i forhold til den amerikanske, men den lever. De væsentligste institutioner er: *The School of Oriental and African Studies*, London, som udgiver tidsskriftet *Bulletin of The School of Oriental and African Studies*, *Deutschen Gesellschaft für Natur- und Völkerkunde Ostasiens*, Hamburg, som udgiver tidsskrifterne *Mitteilungen* og *Nachrichten der Deutschen Gesellschaft für Natur und Völkerkunde Ostasiens* og *Maison Franco-Japonaise*, Paris, som udgiver *Bulletin de la Maison Franco-Japonaise*. Endvidere skal nævnes *Japan Society*, London, som udgiver *Transactions and Proceedings of the Japan Society*.

På skandinavisk grund har spredte kræfter samlet sig i *Centralinstitut for Nordisk Asiensforskning (CINA)* i København.² Med rimelige forskningsfaciliteter, en bogbestand på ca. 4.000 bind (årlig tilvækst ca. 1.000 bind) og en fremragende periodicasamling må CINA anses for det fremtidige center for skandinaviske forskeres arbejde med asiatisk historie og samfundsforhold. Instituttet udgiver foruden et årligt *Newsletter* tidsskriftet *Acta Orientalia*, som publicerer studier i asiatisk historie, arkæologi, religion og sprog, serierne *Scandinavian Institute of Asian Monograph Series*, *Special Publication Series* og *Joint Reprint Series* og arbejder på bibliografien *Union Catalogue of Books on Asia in Scandinavia*. Instituttets accession kan følges gennem det årlige *Subject Index*. Hertil kommer for danske studerende og forskere faciliteter på Københavns Universitets *Østasiatiske Institut*, særl. Japansk Institut, Nationalmuseets Etnografiske Samling og Det Kgl.

JAS	= Journal of Asian Studies.
BMFJ	= Bulletin Maison Franco-Japonaise.
TASJ	= Transactions of the Asiatic Society of Japan.
TPSJL	= Transactions and Proceedings of the Japan Society of London.
JJS	= Journal of Japanese Studies.
CSSH	= Comparative Studies in Society and History.
FEQ	= Far Eastern Quarterly.
AM	= Asia Major.
TRAS	= Transactions of the Royal Asiatic Society.
MDGNVO	= Mitteilungen der Deutschen Gesellschaft für Natur und Völkerkunde Ostasiens.
JEH	= Journal of Economic History.

Det er hensigten senere at videreføre oversigten (Studiet af japansk historie II: 1868-1945).

² Instituttet finansieres af de nordiske Stater, Danmark, Finland, Norge og Sverige. Styrelsen består af to professorer for hvert land, valgt af de respektive regeringer.

Bibliotek. Det japanske Tokai Universitetscenter i Vedbæk, 'Tokai University Center', som var planlagt som et europæisk informationscenter, vil derimod næppe have interesse for danske forskere. Det må karakteriseres som et kulturelt appendix til den japanske industris exportfremstød i Europa.

2) Litteratur- og informationssøgning

Enhver, som har gennemgået de skandinaviske historikeruddannelsers propædæutiske afdelinger, har naturligvis det almindelige faglige bibliografiske apparat så at sige på rygmarven.³ Dette system lider imidlertid under en betydelig »europacentrering«. Man kommer ikke tilstrækkeligt langt ind i litteraturen om ikke-europæisk historie ved hjælp af den gængse bibliografiske hjælpemidler. Det er derfor nødvendigt kort at supplere med nogle få, men væsentlige instrumenter til litteratursøgning og faglig ajourføring inden for det asiatiske område. For det første skal nævnes *Th. Bestermann, A World Bibliography of Oriental Bibliographies* (Rev. ed. by J. D. Pearson, Totowa, New Jersey 1975) og *Ph. Talbots* selektive bibliografi,⁴ som retrospektivt dækker hele det ikke-europæiske område op til 1959, men suppleres med to-årige fortegnelser. Dernæst, med henblik på dyberegående, emneorienteret litteratursøgning, *Historische Zeitschrifts* udmærkede 'Litteraturberichte' redigeret af W. Kienast og publiceret i *Sonderheft*-rækken.⁵ Endvidere *K. Takahashi* og *J. Lequiller's* oversigter.⁶

De almindeligst anvendte bibliografiske håndbøger er *H. Bortons* og *B. S. Silbermanns* selektive bibliografier.⁷ De vigtigste forskningsorienterede fagbibliografiske vejledninger er *J. W. Hall's* og *H. Webb's* guidebooks.⁸ Det væsentligste instrument til faglig og bibliografisk ajourføring er imidlertid The Association for Asian Studies' tidsskrift *Journal of Asian Studies* med bibliografien *Bibliography of Asian Studies*. Denne løbende bibliografi er da også den mest anvendte bogvalgskilde på forskningsinstitutionerne.⁹ Her udover må nævnes en række væsentlige fagtidsskrifter: De Japanske, *Transactions of The Asiatic Society of Japan* (Ser. 1. 1872–1922. Ser. 2. 1924–1940. Ser. 3. 1948 f., samlet index i Ser. 3. Vol. VI

³ Såfremt dette ikke skulle være tilfældet, henvises til Erland Kolding Nielsen, *Historisk litteratursøgningsteknik*, Kbh. 1971, Danmark Biblioteksskole og samme forfatters »On the Teaching Subject Bibliography in History«. *Libri*, vol. 24, 1974, s. 171–208.

⁴ Ph. Talbot, *A Select Bibliography. Asia, Africa, Eastern Europe, Latin America*. New York 1950. Suppl. 1961, 63, 65, 67, 69, 71 og 73.

⁵ For japansk historie, se Horst Hammitzsch' oversigt, *Sonderheft 1. Mnch.* 1962, s. 443–466 (ajourføres).

⁶ K. Takahashi, *Etat actuel et Tendances generales des Etudes au Japon depuis la Guerre*, *Revue Historique* 216, Paris 1956, s. 229–270. J. Lequiller, *Bibliographie des Ouvrages de Sciences Humaines consacrés au Japon et publiés entre 1945 et 1958*. BMFJ. Nouv. Ser. V. 1, Tokyo 1958.

⁷ H. Borton et. al., *A selected List of Books and Articles on Japan in English, French and German*. Cambridge Mass. 1954, og B. S. Silbermann, *Japan and Korea, A critical Bibliography*. Tucson 1962.

⁸ J. W. Hall, *Japanese History, A Guide to Japanese Reference and Research Materials*. Ann Arbor 1954, og H. Webb, *Research in Japanese Sources, A Guide*. New York 1965.

⁹ Se også samme udgiverselskabs publikation, *Asian Studies, Professional Review*. Univ. of Michigan, Ann Arbor, Michigan. Udkommer halvårligt fra september 1973.

1958) og *Monumenta Nipponica* (Ser. 1. 1938–1943. Ser. 2. 1951 f.). Det schweiziske *Asiatische Studien/Etudes Asiatiques* og de amerikanske, *Pacific Affairs*, *Asian Survey* og *Modern Asian Studies*. Af ganske særlig interesse for løbende orientering i studier af Japansk Historie og samfundsforhold er *The Journal of Japanese Studies*, som udkom første gang i november 1974.¹⁰

Til almindelig informationssøgning og 'quick-reference' i japansk historie findes en række håndbøger og brede fremstillinger på vestlige sprog. De bedste *leksikalske håndbøger* er Martin Rammings, S. Iwao og G. Bonmarchand's, J. M. Goedertier's, E. Papinot's og Bruno Lewin's værker.¹¹ Martin Rammings leksikon er utvivlsomt det mest dybtgående, men desværre på mange områder nu forældet. Skal der selekteres ud fra et kvalitetssynspunkt må *Bruno Lewins Kleines Wörterbuch der Japanologie* på trods af den upræsenttøse titel foretrækkes. For Asien generelt er Guy Wint's *Asia, A Handbook* (London 1967) af uvurderlig nytte. Blandt den store mængde publikationer af typen *kronologiske oversigter* skal fremhæves *Oldenburgs Abriss der Geschichte Aussereuropäischer Kulturen*,¹² der som den eneste af denne art håndbøger præsterer en fagligt tilfredsstillende orientering og en brugelig literatur- og kildefortegnelse.

Hovedværkerne blandt de *bredere fremstillinger* af østasiatisk historie i almindelighed og af japansk historie er stadig Harvard-gruppens *A History of East Asian Civilisation*¹³ og George B. Sansoms værker.¹⁴ Sidstnævnte afløser Murdoch's omfangsrige, men nu på mange områder forældede fremstilling.¹⁵ Sansom, som bygger sine fremstillinger på fyrrernes og halvtredsernes forskning, har imidlertid i tresserne mødt konkurrence og kritik fra en række yngre historikere, som baserer deres forfatterskaber på den seneste vestlige og japanske forskning.¹⁶ De mest interessante af disse forfattere er utvivlsomt *John Whitney Hall*, som præsterer nye, provokerende teorier i alle faser af japansk historie.¹⁷ Hall's forfatterskab er både det mest originale og det bedst funderede blandt nutidige vestlige historikeres.

¹⁰ Udgivet af The Society for Japanese Studies. Thomson Hall. DR-05. University of Washington, Seattle, Washington.

¹¹ M. Ramming, *Japan Handbuch*. Berling 1941. S. Iwao et G. Bonmarchand, *Dictionnaire Historique du Japon*. Tokyo 1963. J. M. Goedertier, *A Dictionary of Japanese History*. New York 1968. E. Papinot, *Historical and Geographical Dictionary of Japan*. Tokyo 1973. B. Lewin, *Kleines Wörterbuch der Japanologie*. Wiesbaden 1968.

¹² Oldenburgs *Abriss der Weltgeschichte. Abriss der Geschichte Aussereuropäischer Kulturen*, Bd. II. Hrsg. Wolf. D. v. Barloewen. München 1964. Afsn. *Geschichte Japans*, skrevet af Prof. Dr. Horst Hammitzsch, s. 241–356.

¹³ E. O. Reischauer, J. K. Fairbank og A. Craig, *A History of East Asian Civilisation I. East Asia, The great Tradition. II. East Asia, The modern Transformation*. Boston 1960.

¹⁴ G. B. Sansom, *Japan, A short Cultural History*. London 1952; samme, *The Western World and Japan*. New York 1958; samme, *A History of Japan. Vol. I–III*. Stanford 1958–64.

¹⁵ J. Murdoch, *A History of Japan vol. I–III*. London 1910–1926.

¹⁶ R. Bersihand, *Geschichte Japans von der Anfangen bis zur Gegenwart*. Stuttgart 1963. H. A. Dettmer, *Grundzüge der Geschichte Japans*. Darmstadt 1965. J. W. Hall, *Das Japanische Kaiserreich*. Frankfurt a. M. 1968 og London 1970. (*Japan from Prehistory to Modern Times*).

¹⁷ Til forståelse af Hall se: J. W. Hall, *Japanese history, New Dimension of Approach and Understanding*. Service Center for Teachers of History. Publ. 34. Washington 1964.

3) *Problemer vedr. kildematerialet og oversigt over tilgængeligt kildemateriale ca. 600–1868*

Sprogproblemet er en indlysende og alvorlig barriere for den europæiske asiensforsker. Ikke alene er tilegnelsen af et orientalsk sprog overordentligt tidskrævende, men forståelsen af orientalia på det niveau, som den faglige norm blandt historikere kræver: Forståelse, således som den kyndige samtidiges forståelse ville være, kræver ikke alene en rimelig læsefærdighed i nyere og ældre tekster, men også en omfattende kulturhistorisk viden og indføling. Mindre end en tredjedel af samtlige personer i den vestlige verden, professionelt engageret undervisnings- og forskningsprogrammer inden for det asiatiske område, behersker idag et orientalsk sprog.¹⁸ Dette må imidlertid ikke afholde historikere fra at beskæftige sig med asiatisk historie. Situationen rummer en udfordring, som bør mødes med uddannelsesprogrammer for at sikre Orienten en rimelig placering i det samlede humanistiske og samfundsfaglige uddannelsesbillede. Asiatisk kultur og historie er en ligeså væsentlig del af menneskeheden samlet erfaring som europæisk. Det asiatiske område omfatter 23 stater, 15 % af klodens areal, 54 % af klodens befolkning incl. stormagterne Kina med 900 millioner mennesker, Japan med 110 mio., Indien med 400 mio. næsten halvdelen af klodens samlede, aktuelle økonomiske potentiel, hvoraf Japan alene tegner sig for 1/3. Det omfatter tre af de fire store overlevende kulturtraditioner, Islam, den indiske kulturkreds og den kinesisk-japanske kulturkreds.

Målet må naturligvis være, at Asiatisk historie, såvel som andre ikke-europæiske områders historie, på de højeste uddannelsesniveauer dækkes af faghistorikere, som behersker eet eller flere af områdets sprog og kulturer. Imidlertid kan en række af de umiddelbare undervisningsproblemer løses gennem et tværfagligt samarbejde på universiteterne mellem f. eks. sprogforskere og historikere og ved anvendelse af et betydeligt, tilgængeligt, oversat kildemateriale. I det følgende skal jeg give en kort oversigt over dette materiale for perioden ca. 600–1868.¹⁹

Den japanske historiografi sætter relativt sent ind.²⁰ Først med Taika-reformen i det 7. århundrede, hvor det kinesiske T'ang-dynastis statsmodel som en kageform blev presset ned over det japanske samfund af Yamato-klanernes elite, starter den officielle historieskrivning med beretningerne *Kojiki* (712) og *Nihongi* (720). Begge findes i udgaver på engelsk.²¹ Herbert Zachert har endvidere med held forsøgt at ekstrahere det dokumentariske stof fra *Nihongi*.²² Ved siden af den offici-

¹⁸ R. B. Ward, *anf. arb.*, s. 1.

¹⁹ En fortræffelig oversigt over det japanske kildemateriale til perioden ca. 600–1868 findes i Oldenburgs *Abriss der Geschichte Aussereuropäischer Kulturen*, Bd. II. München 1964, s. 338 ff.

²⁰ De vigtigste fremstillinger af japansk historiografi på europ. sprog er: W. G. Beasley og E. G. Pulleybank (eds.), *Historians of China and Japan*. London 1961. – J. W. Hall, *Historiography in Japan. I: Teachers of History*. H. S. Hughes (ed.) Itacha 1954. – G. W. Robinson og W. G. Beasley, *Japanische Geschichtsschreibung*. Saeculum 8. 1957, pp. 236–248.

²¹ B. H. Chamberlain, *Kojiki or 'Record of Ancient Matters'*. Kobe 1932. W. G. Aston, *Nihongi, Chronicles of Japan from the Earliest Times to A. D. 697*. London 1956, (seneste udgave). Fortsat af J. B. Snellen: *Shoku Nihongi, Chronicles of Japan continued 697–791*. TASJ 2. Ser. 11 og 14 Tokyo 1934 og 37.

²² H. Zachert, *Semmyo, Die Kaiserlichen Erlasse des Shoku Nihongi*. Berlin. Akademie Verlag 1950.

elle historiografi findes et omfattende, berettende materiale overleveret fra de første århundreder efter Taika.²³

Med overførelsen af det kinesiske administrative system til Japan fulgte oprettelsen af statslige arkiver, hvorfra et betydeligt dokumentarisk materiale findes overleveret. Endvidere på begyndtes en statslig annalistik (Rikkokushi), som dog beklageligvis blev afbrudt allerede 887. Et omfattende arbejde med at samle, ordne og udgive disse officielle dokumentariske og annalistiske kilder for perioden frem til 1868 igangsattes 1901 ved Tokyo-universitetets historiografiske institut.²⁴ Betydelige dele af det øvrige skriftlige kildemateriale til denne periode findes samlet og udgivet af den japanske historiker *Kuroita Katsumi*.²⁵ Dette interne materiale suppleres for den tidlige histories vedkommende af spredte beretninger i de kinesiske dynastihistorier: Han-Shu (32–92), Wei-Chih (233–297), Hou-Han-Shu (398–445), Sung-Shu (580–643) og T'ung-Shu (887–946). Der er tale om sparsomme, men værdifulde oplysninger om det tidlige Japan. Alle findes i beretningernes afsnit om 'østlige barbarer' (tung-i-chuan). *R. Tsunoda* og *L. S. Goodrich* har kritisk gennemgået og kommenteret disse kilder.²⁶ Endelig har *R. K. Reischauer* præsenteret og kommenteret det samlede kildemateriale for perioden frem til 1167 i sin oversigt 'Early Japanese History'.²⁷

For perioden ca. 1200–1600, den såkaldte 'feudaliseringsperiode' foreligger, udover de allerede nævnte publikationer, tre centrale kildeudgaver på vestlige sprog, som alle belyser den såkaldte feudaliseringsproces i dens tidlige stadier: *Jüon des Longrais* og *K. Asakawas* dokumentsamlinger²⁸ og *Helen Mc Cullough's* oversættelse af 'Taiheiki', den vældige klansaga i 40 bind, som i dramatisk berettende stil skildrer atomiseringen af det japanske samfund i 14. århundrede.²⁹

Den begyndende kontakt mellem de europæiske stater og Japan i denne periode (16. århundrede) er relativt vel belyst takket været historisk interesserede jesuitterpateres optegnelser og indsamlingsarbejde såvel i 16.–17. som i det 20. århundrede. Særligt bør fremhæves *Louis Frois* SJ (1532–1597), en portugisisk jesuit og missionær i Japan, som under sit ophold der 1549–1597 skrev 'Historia da Japam',³⁰ dennes ven og ordensbroder *Luis de Guzmán* SJ (1544–1605), som i 1601 skildrede Societas Iesu's mission i Østen,³¹ og deres nulevende broder *Henri Bernard* SJ, som i dette århundrede har forestået et betydeligt indsamlings- og udgivelses-

²³ E. O. Reischauer og J. Yamagawa, *Translations from Early Japanese Literature*. Cambridge, Mass. 1964.

²⁴ H. Tadamoto et. al. *Dainihonshiryō* bd. 1– og *Dainihonkomonjo* Bd. 1–. Tokyo 1901–.

²⁵ K. Katsumi, *Shintei-zoku Kohushitakei* Bd. 1–64. Tokyo 1929–46.

²⁶ R. Tsunoda og L. C. Goodrich. *Japan in the Chinese Dynastic Histories*. South Pasadena 1951.

²⁷ R. K. Reischauer, *Early Japanese History*. Princeton University Press. Princeton 1937.

²⁸ F. Jüon des Longrais, *Age de Kamakura, Sources (1150–1333)* Paris. Maison Franco-Japonaise 1950. K. Asakawa, *The Documents of Iriki. Illustrative of the development of the feudal institution of Japan*. New Haven 1929 og Tokyo 1955.

²⁹ H. C. Mc. Cullough, *The Taiheiki. A Chronicle of Medieval Japan*. New York 1959.

³⁰ Udgivet og kommenteret af G. Schurhammer og E. A. Voretzsch, *Asia Major*. Leipzig 1926, og 'Segunda Parte da Historia da Japam' XXX ed. J. A. Abranches Pinto og Y. Okamoto. Tokyo 1938.

³¹ *Historia de las Misiones que han hecho los Religiosos de la Compania de Jesus para*

arbejde.³² På japansk side foreligger et stort publiceret materiale til belysning af samme problematik.³³ M.h.t. kildematerialet til de japansk-europæiske relationers første fase ca. 1540–1640 generelt og missionshistorien i særdeleshed henvises til C. R. Boxers bibliografi.³⁴ Til studiebrug kan endvidere anbefales *Michael Coopers* antologi.³⁵ Denne udgave har imidlertid været underlagt en uigennemskuelig redaktion, som gør det nødvendigt at gå videre til det originale materiale. Af stor interesse er udgivelsen af 3 europæiske nøglepersoners optegnelser: Captain *John Saris*, som førte det første engelske skib, »The Clove« 1613, og som senere blev leder af det engelske faktori i Hirado, hans efterfølger *Richard Cocks*, faktor 1615–22 og *William Adams*, engelsk lods på det hollandske skib »Liefde«, som strandede på japansk kyst 1600, senere politisk og teknisk rådgiver for Tokugawa-shogunen Ieyasu.³⁶ Disse kilder kaster et skarpt lys på den dramatiske escalering af krisen mellem Japan og de ekspanderende europæiske stater i de første årtier af det 17. århundrede.

I perioden efter sakoku-politikens start i 1639 (Sakoku = det lukkede land) gennemførte Tokugawa Shogunatet en næsten hermetisk isolation af landet, og det europæiske kildemateriale er derfor yderst sparsomt frem til tvangsåbningen 1853. Dog har vi tre fremragende beskrivelser af Tokugawa Shogunatets verden overleveret, nemlig hollænderen *Engelbert Kaempfers* (1651–1916) værk,³⁷ som fra oversættelsen til engelsk 1727 og frem til midten af 19. århundrede dannede grundlag for europæernes opfattelse af Japan; den svenske læge og botaniker *Carl Peter Thunberg's* (1734–1828) rejsebeskrivelse fra 1775–76, som er af uvurderlig kulturhistorisk værdi,³⁸ og den tyske adelsmand *Philipp von Siebold's* (1797–1866) 7-bindes værk 'Nippon'.³⁹ M.h.t. det japanske kildemateriale i Sakoku-epoken henvises til Horst Hammitzsch's ovennævnte oversigt.⁴⁰ Isolationspolitikens afslutning i årene 1853–1868 er vel belyst med *Georg Kersts* og *W. G. Beasleys* kildeproduktioner.⁴¹ Generelt er Tokugawa-perioden relativt sparsomt belyst gennem kilder

predicari Sancto Evangelio en la India Orientale y en los Regnos de la China y Japon. Lissabon 1601.

³² H. Bernard, Les Premier Rapports de la Culture Europeenne avec la Civilisation Japonnaise. Bulletin de la Maison Franco-Japonnaise 10. 1. 1938 pp. 1–74 og Les Debuts des Relations Diplomatiques entre le Japon et les Espagnoles 1571–1594 MN. 1. 1938, s. 99–137.

³³ En oversigt findes i C. R. Boxer, Christian Century in Japan, Berkeley 1976, s. 514–15.

³⁴ Boxer, anf. arb. Bibliography, s. 503–516.

³⁵ M. Cooper S. J., They came to Japan, An Anthology of European Reports on Japan 1543–1640. Berkeley 1965.

³⁶ E. M. Satow (ed.), The Voyage of Captain John Saris to Japan 1613. Hakluyt Society, 2nd. ser. Vol. V. London 1900. N. Murakami (ed.), The Diary of Richard Cocks, 1615–22. 2 vols. Tokyo 1899. C. J. Purnell (ed.), The Log Book of William Adams 1614–1619 and related documents. TPSJL 13. 1915.

³⁷ E. Kaempfer, The History of Japan, Together with a Description of the Kingdom of Siam 1609–1692 vols. 1–3, London 1727–28.

³⁸ Voyages de C. P. Thunberg au Japon vols. 1–4. Paris 1796. Genoptrykt: Ch. P. Thunberg, Le Japon du XVIIIe Siecle. Paris 1966.

³⁹ Nippon, Archiv zur Beschreibung von Japan und dessen Neben- und Schutzländer. Leiden 1832–52.

⁴⁰ Ovf. s. 168, note 19.

⁴¹ G. Kerst, Die Anfänge des Erschließung Japans im Spiegel der Zeitgenössischen Publi-

på – og oversat til vestlige sprog. Lykkeligvis dækkes dog det almindelige studiebehov med *Theodore de Bary's* omfattende, kronologisk og emnemæssigt ordnede kildesamling, som dækker hele Japans historie, men særligt fyldigt årene 1600–1868.⁴²

4) Centrale forskningsemner i Japansk historie ca. 600–1868

a. Den japanske nations oprindelse

Som nævnt træder det japanske samfund frem af historiens mørke ved Taikareformen 646, med overførelsen af Tang-dynastiets centralistiske statsmodel. Den tidligere periode er yderst sparsomt belyst med skriftligt materiale, og den historiske teoridannelse er afhængig af et usikkert legende- og traditionsmateriale i den ældste historiografi og spredte oplysninger i den eksterne kilder. *John Whitney Hall* har imidlertid ved hjælp af en 'sociologisk-strukturel' analyse af beretningerne *Nihongi* og *Kojiki* sammenholdt med de kinesiske kilder og kombineret med nyere arkæologiske og antropologiske forskningsresultater tegnet et interessant billede af det japanske klansamfund før Taika.⁴³ Hall har dog en udpræget tilbøjelighed for 'herresving på tynd is', og det er nødvendigt at supplere ham med metodisk set mere forsvarlige arbejder. Jeg vil anbefale *Gerard Groot's* særdeles grundige, arkæologisk og antropologisk baserede fremstilling.⁴⁴ Groot lægger vægten på beskrivelse af kildematerialet og en diskussion af tolkningsmulighederne, hvor Hall synes at tvinge en sammenhængende teori ud af materialet, som dette strengt taget ikke hjemler. Det må fastholdes, at en række væsentlige problemer i japansk forhistorie består uløste: de vedrører i kort begreb så vigtige ting som folkets, kulturformernes og samfundsformernes oprindelse. Den hidtil bedste oversigt over forskningen omkring disse spørgsmål findes i *Max Loehr's* 'Vorgeschichte Japans'.⁴⁵

Det arkæologiske materiale peger på en udvikling i tre relativt afgrænsede perioder: En neolitisk kultur (Jomon), en bronzekultur (Yayoi) og en jernalderkultur (Kofun, – karakteriseret ved kolossale kæmpehøje i nøglehulsform). Spørgsmålet er, om disse kulturer er skabt gennem en langsom, 'endogen', evolution, eller om de er resultater af successive erobringer fra fastlandet. Hall mener det første (til glæde for den nationalistiske japanske opinion, som stadig hylder 'one-tribe-teorien' og forestillinger om det japanske folks guddommelige oprindelse). Arkæologerne mener det modsatte og støttes af antropologiske undersøgelser. Det mest nuancerede billede tegner *Charles Haguenauer* ved at sammenstille arkæologiske og antropologiske forskningsresultater med etnologiske og lingvistiske: Den japanske nation og kultur synes skabt gennem en række mongolske indvandringsbølger

stik. Übersee-Schrittreihe. Heft 2. Hamburg 1953. W. G. Beasley, *Select Documents on Japanese Foreign Policy 1863–1868*. Oxford University Press. London 1955.

⁴² Wm. Th. de Bary, R. Tsunoda og D. Keene, *Sources of Japanese Tradition*. Vol. I–II. Columbia University Press. New York 1964.

⁴³ J. W. Hall, *Japan from prehistory to modern times*. London 1970. Kap. 4, s. 24 ff. 'Formation of the early Japanese state'.

⁴⁴ G. Groot, *The Prehistory of Japan*. Columbia University Press. New York 1951.

⁴⁵ I. Oldenburgs *Abriss der Weltgeschichte, Abriss der Vorgeschichte*. München 1957, s. 144 ff.

skiftevis fra nord og syd, men er 'stabil' fra og med Yayoi-kulturen. Yamato-samfundet (præ-Taika, klansamfund) skabtes således gennem en endogen udvikling i Yayoi-kulturen. Yayoi-kulturens kofun-byggere er identiske med Yamatostatens aristokratiske klaner, således som de fremtræder i Nihongi og Kojiki.⁴⁶ Hermed består imidlertid et andet problem: *Ainu*, eller Emishi, som japanerne kalder dem. Ainu er et racemæssigt og sprogligt helt isoleret folkeslag, som i vore dage lever tilbagetrukket på Hokkaido, men i tidlig japansk historie opfyldte store dele af den centrale ø Honshu. Spørgsmålet om dette folks herkomst er endnu uløst. Dets kultur er en helt original jæger og samlerkultur med primitiv kommunisme, polygami, bjørnekult og en rig episk og musikalsk tradition. Antropologiske træk viser indoeuropæisk præg og både arkæologiske og lingvistiske studier peger på Ainu-erne som den oprindelige, præ-mongolske befolkning.⁴⁷ Diskussionen om Ainu har været et kardinalpunkt blandt japanske historikere. Den nationalistiske historiografiske tradition forhindrede indtil allernyeste tid enhver ulidenskabelig beskæftigelse med det spørgsmål.⁴⁸

b. *Taika systemet og feudalismedebatten*

Japansk historie 600–1868 rummer tre afgørende cæsurer, repræsenteret ved tre store samfundsomvæltninger: Taika-reformen 646–ca. 700, Tokugawa-shogunatets magtovertagelse 1600–1615 og Meiji-restaurationen 1868. Periodisering i japansk historie kan derfor ikke følge den klassisk-europæiske model. Historievidenskabelige termer som 'oldtid', 'middelalder', 'nyere tid' og begreber som 'feudalisme', 'fascisme' o.l. med rod i europæisk historieskrivning anvendes ofte, men uden klarhed, på japansk historie. Jeg vil foretrække at anvende følgende, overordnede periodebetegnelser med udgangspunktet i kriteriet: Det politiske systems struktur; *Taika-systemet* (Taika-perioden) 646–1600, *Baku-Han-systemet* (Tokugawa-perioden) 1600–1868 og *Meiji-systemet* 1868–1945. Argumenterne for at anvende en sådan enkel periodisering er 1) Det politiske systems struktur bestod formelt uændret, fra gennemførelsen til slutningen (revolutionen/krigen) i alle tre epoker, som ramme om den sociale, kulturelle og politiske histories forløb, uanset at netop den sociale og kulturelle udvikling medførte historiske ændringer, som reelt medførte ændringer i de basale politiske grundforhold. 2) Herved kommer man bort fra den uvane at overføre europæiske termer på ikke-europæisk historie. Jeg vil på det alvorligste fraråde *ukritisk* anvendelse af begreber som 'feudalisme', 'nationalisme', 'fascisme', 'liberalisme' etc. Det kræver et højt niveau af præcision i begrebsanvendelsen at gennemføre komparative analyser af sådanne historiske fænomener, som disse begreber betegner. De fleste komparative analyser har ikke levet op til dette krav.

Taika-perioden repræsenterer ikke, i modsætning til den efterfølgende periode, en homogen og stabil tilstand i japans politiske, kulturelle og sociale liv. Den er

⁴⁶ Charles Haguenauer, *Origines de la Civilisation Japonnaise*. Paris 1956.

⁴⁷ N. G. Munro, *Ainu, Creed and Cult*. New York 1963. Se endvidere M. Gusinde, *An annotated bibliography of Ainu-studies*. Nagoya 1962.

⁴⁸ En fremragende analyse af denne tradition findes hos John Young, *The Location of Yamatai. A case-study of Japanese Historiography*. Baltimore 1958.

traditionelt blevet opdelt i en række epoker efter især kulturhistoriske og politisk-historiske kriterier. Det politiske system (Taika-systemet) bestod imidlertid formelt perioden ud, og de basale økonomiske og sociale forhold (herunder det teknologiske niveau) undergik ikke i perioden væsentlige ændringer. Jeg er enig i, at man ud fra de kriterier som de nævnte kan finde i en række epoker, men jeg er uenig i den traditionelle shogunatsdeling, idet jeg ikke tillægger de regelmæssige 'oberstkup' den betydning, som man ud fra en fejldimensioneret militær- og politisk-historisk synsvinkel almindeligvis har tillagt dem.⁴⁹ Disse kup var symptomer på dybtgående og langvarige, strukturelle ændringer i det japanske samfund, som førte til den endelige strukturreform under Tokugawa-shogunatet, men de var netop overfladefænomener og repræsenterede ikke i sig selv historiske kræfter.

Bakufumodellen⁵⁰ var et undersystem inden for Taika-systemet, et legaliseret militærdiktatur inden for systemets rammer, legitimeret gennem det gamle, kejserlige embede, sei-i-taishogun ('øverste barbarfordriver' = generalstabschef). Disse dybtgående, strukturelle ændringer er med rette blevet parallelliseret med feudaliseringsprocessen i Vesteuropa.⁵¹ En sådan parallellisering er overordentlig fristende, og feudalismeproblematikken har da også været en lækkerbidsken for komparativt orienterede historikere og sociologer fra Marx til Rushton Coulborn. Marx er den første europæiske forfatter, som anvender begrebet feudalisme på japansk historie.⁵² Coulborn betegner japansk feudalisme som »the classic case of feudalism«.⁵³

På et vist niveau af abstraktion kan man påstå, at det 'kræfternes parallelogram', som i Europa gennemtvang en samfundsformation, som kan kaldes »feudal«, også var operativt i Japan i årene mellem ca. 1100 og 1600. Den kinesiske statsmodel og dennes effekt på det politiske livs organisation i Japan kan sammenlignes med den romerske statsmodels betydning i Vesteuropa. Modsætningsvis kan den traditionelle japanske klan-organisation (uji) og dennes effekt på den kinesiske statsmodel sammenlignes med den tidlige germanske stammeorganisation (pagi) og dennes effekt på den romerske model.⁵⁴ Den japanske klanfører (Gokenin) kan sammenlignes med den germanske Dux. Den japanske Samurai med den europæiske Princeps. Buddhismen som overført statsreligion kan sammenlignes med kristendommen ud fra et funktionelt aspekt. Struktureringen af ejendomsretsforholdene til jord, som må være det centrale sammenligningsområde, udviser imidlertid væsentlige forskelle. (Den europæiske 'Manor' vs. den japanske 'Sho').

Det er i realiteten umuligt at parallellisere den europæiske »Manor« med den japanske »Sho«. Sho betegner et system af rettigheder til indkomstkilder fra jord-

⁴⁹ Jfr. således den historiografiske tradition omkring den stærkt mytologiserede Minamoto Yoritomo, dennes oprør og erhvervelse af Shogun-titlen 1180-1192 (Kamakura-shogunatet). Se f. eks. M. Minoda, *The Founding of the Kamakura Shogunate 1180-85*. New York 1960.

⁵⁰ Bakufu, kinesisk betegnelse for 'teltregering' = militærregering.

⁵¹ Jfr. således Peter Duus, *Feudalism in Japan*. New York 1970.

⁵² K. Marx, *Capital*. Chicago 1912, s. 789.

⁵³ R. Coulborn, *Feudalism in History*. Princeton 1956, s. 199. Se også E. O. Reischauers afsnit 'Japan' i samme værk.

⁵⁴ Jeg bygger her for det tidlige germanske samfund på E. A. Thompson, *The early Germans*. Oxford 1965, Kap. 2, s. 29 ff.

brug, minedrift, skovbrug, fiskeri, handel etc. med stor geografisk spredning, hierarkisk organiseret, omfattende en række bruger- og ejendomsretsforhold på forskellige niveauer, i sidste led knyttet til en snæver ejergruppe, identisk med den gamle hofadel i Kyoto. Sho var ikke en sammenhængende socio-økonomisk enhed, som den europæiske Manor. Sho-en-systemet var en retlig struktur, og denne retstilstand var udtryk for en reorganisering af ejendomsretsforholdene til de centrale produktionsfaktorer efter, at Taika-reformens *Ritsuryo-system* var brudt sammen⁵⁵ en reorganisering, som var i overensstemmelse med de faktiske magtforhold, nemlig superklanernes reelle dominans.⁵⁶ Taikas centraliserede samfundsmodel formåede ikke at nedbryde klanstrukturen, men reorganiseringen fandt sted inden for systemets formelle ramme og tog form af en oligarkisk struktur centreret omkring Kyoto (Kejserhoffet) i højere grad end en egentlig polycentrisk, dekoncentreret, struktur. Kun i et ganske kort tidsrum (Ca. 1500–1550, Sengoku-perioden = borgerkrigsiden) opstår sammenhængende ministater af manor-typen.⁵⁷ (Han, Daimyater). Først hermed kan Taika-systemet siges at være brudt sammen.

Enhver fortsat diskussion om japansk feudalisme må tage sit udgangspunkt i disse kendsgerninger. Den komparative approach er inspirerende, men den må ikke tilsløre virkeligheden. Såfremt man, ud fra et ønske om at bevise, at historisk udvikling overalt forløber efter samme grundlæggende mønster, vil postulere en japansk feudalisme, er dette kun muligt på et højt abstraktionsniveau. Virkeligheden er både mere nuanceret og interessant end teorien, og jo tættere man kommer den, jo mere 'original' forekommer den i dette tilfælde. F.s.v. angår teorien, må man minimalt kræve at visse, specifikke faktorer er til stede i både det japanske og det europæiske samfund for at kunne anvende det samme begreb – feudalisme – om den. J. W. Hall har foreslået problemet løst ved påvisning af 'essential variables within each of several related sectors of society' – den politiske, den sociale og den økonomiske sektor, samt en nærmere afgrænsning af 'variabiliteten' af disse variable. Jeg skal undlade i denne sammenhæng at løfte sløret for det Hall'ske 'feudal syndrome', men henvise til hans fremstilling som den hidtil bedst gennemtænkte diskussion af feudalismeproblemet i Japansk historie.⁵⁸

Taika-reformens og Taika-systemets historiker par excellence er K. Asakawa.⁵⁹ Hall står i betydelig gæld til Asakawa, men har foretaget selvtændige, dybtgående studier i overgangsfasen mellem Taika-systemet og Baku-Han-systemet.⁶⁰ Hall må idag anses for at være den mest fremtrædende vestlige ekspert i japansk historie i

⁵⁵ Ritsuryo-systemets økonomiske afdeling omfattende en total nationalisering af ejendomsretten til landbrugsjord. Se K. Yamamura, *The Decline of the Ritsuryo System*. JJS Vol. 1, no. 1, 1974, s. 3–38.

⁵⁶ K. Asakawa, *The early Sho and the early Manor*. Journal of Economic and Business History. 1. 2. Februar 1929.

⁵⁷ J. W. Hall, *Foundations of the Modern Japanese Daimyo*. JAS, XX. 3. 1961.

⁵⁸ J. W. Hall, *Feudalism in Japan. A Reassessment*. CSSH Vol. V. no. 1, Oktober 1962.

⁵⁹ K. Asakawa, *Some aspects of Japanese feudal institutions*. TASJ. XLVI. 1. 1918; samme, *The early institutional life of Japan*. New York 1963; samme, *Land and society in medieval Japan*. Tokyo 1965.

⁶⁰ J. W. Hall, *Government and local power in Japan 500–1700*. Princeton 1966.

denne periode. *Gonthier* og *Sansom* supplerer disse forfatterskaber med værdifulde fremstillinger af tidlig rets- og institutionshistorie.⁶¹

c. Overgangen mellem Taika- og Baku-Han-systemet

Periodisering er altid et overgreb på det historiske forløb, et udtryk for en intellektuel orden, som ikke altid svarer til virkelighedens uorden. Japansk historie frembyder formentlig verdenshistoriens klareste cæsurer, men alligevel må det erkendes, at de afgørende politisk-historiske brud er kulminationen af 'long term trends' i det sociale- og økonomisk-historiske forløb. Tokugawa klanens magtovertagelse 1600–1615 (slaget ved Sekigahara. Shogun-titel 1603) er således ikke den mytiske bedrift, som den traditionelle historiografi i samklang med Tokugawa Shogunatets officielle mytologisering postulerer.⁶²

Denne 'liberale' historieskrivning fortolker ensidigt Tokugawa-revolutionen som en organisatorisk og militær bedrift, successivt gennemført af de tre 'statsbyggere', generalerne *Oda Nobunaga* (1535–1582), *Toyotomi Hideyoshi* (1536–1598) og *Tokugawa Ieyasu* (1542–1616). Hovedværket om denne revolution er endnu ikke skrevet, men *C. R. Boxer* har gjort værdifulde forstudier hertil i anden hensigt og har hermed fremdraget materiale, som peger på en rigtigere fortolkning.⁶³ Den 'feudale' model repræsenterede ikke i 16. århundrede en acceptabel løsning på de politiske, økonomiske og sociale problemer, som var skabt ved Taika systemets krise, kulminerende i borgerkrigene (Sengoku) omkring 1500. Den var så at sige forældet.

Traditionen for centralisme havde altid været stærk i Japan. Infrastrukturen og den økonomiske differentiering var relativt højt udviklet, og hertil kom en tredje, i situationen afgørende faktor: introduktionen af ny, europæisk teknologi, herunder især våbenteknologi.⁶⁴ I 1543 strandede et kinesisk skib med tre portugisere ombord på øen Tanegashima ud for sydspidsen af Kyushu. De tre var Fernao Mendes Pinto, Diego Zeimoto og Christophoro Borello. D'herrer var såvidt vides de første europæere, som satte fod på japansk jord. De medbragte et mindre antal musketter, hvoraf guvernøren (Tokitaka) for 2.000 dukater erhvervede to eksemplarer. Pinto berettede senere om dette første møde.⁶⁵ Hermed var grunden lagt

⁶¹ A. Gonthier, *Historie des Institutions Japonnaises*. Brussel 1956. G. B. Sansom, *Early Japanese Law and Administration*. TASJ 2. vol. 9, s. 67 ff. 1932 og vol. 11, s. 117–49, 1934 (rummer også vigtige retskilder).

⁶² Helt traditionelle fremstillinger findes i Murdochs og Sansoms værker (begge: *A History of Japan*) anf. arb., s. 4 note 5 og s. 5 note 1.

⁶³ C. R. Boxer, *Jan. Compagnie in Japan*. Haag 1950; samme, *The Christian Century in Japan*. Berkeley 1967.

⁶⁴ Se major Boxers fremragende studier af de japanske Daimyoers anvendelse af europæisk våbenteknologi i de to ovennævnte værker og samme forfatter, 'Notes on early European Military Influence in Japan', TASJ. Vol. VIII. Ser. 2. 1931, s. 68–93. Endvidere Delmer M. Brown, 'The Impact of Firearms on Japanese Warfare 1543–1598'. FEQ. Vol. VII, no. 3, 1948, s. 236–253.

⁶⁵ F. M. Pinto, *Peregrinacao de Fernao Mendes Pinto*. Lissabon 1614. Senere bearbejdet og udgivet af W. G. Armando: F. M. Pinto, *Peregrinacam, oder Die seltsamen Abendteuer*

til den våbentechniske revolution, som blev anledningen til etableringen af militærdiktaturet Tokugawa Shogunatet. Såvel musketter (kaldet 'Tanegashima') som morterer masseproduceredes af de krigsførende Daimyoer i årene frem mod 1600 i deres indbyrdes opgør. Den, som klareste så og udnyttede de strategiske og taktiske muligheder i de nye våben, sejrede.

Både Nobunaga, Hideyoshi og Ieyasu Tokugawa plejede omgang med europæere og udnyttede deres viden. Paradoksalt nok skylder Tokugawa, som havde flest ressourcer i finalen, Hideyoshi de afgørende teknologiske og taktiske landvindinger. Hideyoshi var i sit bitre opgør med de militante buddhistsektorer tvunget til at konstruere den mortar og den taktik, som gjorde 'borgen' forældet strategisk set.⁶⁶ Buddhistklostrene var rene røverreder, og deres fortifikationer nærmest uindtagelige med traditionel taktik.⁶⁷ Den buddhistiske 'Sho' omkring klosterborgen og det lokale 'Han' omkring daimyborgen, således som de fremtræder efter Sengoku-perioden i 16. århundrede, d.v.s. som sammenhængende socio-økonomiske enheder repræsenterer kulminationen af Taika-systemets krise. Han-områderne var erobret med militær magt af lokale samurai-klaner i borgerkrigens korte fase. Klostrene havde i århundreder udnyttet ritsuryo systemets huller og samlet kolossale sammenhængende exempte jordejendomme. Tilstanden kan med rettes kaldes feudal, men den når aldrig at blive permanent.

De store alliancedannelser bag Nobunaga, Hideyoshi og Ieyasu Tokugawa repræsenterer de antifeudale kræfter i 16. århundredes Japan. De baserer sig på dybereliggende politiske, økonomiske og sociale kræfter. De blodige kampe mod de lokale klaner og klosterborgerne med anvendelse af den nye, europæiske våbentechnologi er blot det ydre udtryk for denne antifeudalisme. Hermed er taget stilling til den såkaldte 'refeudaliseringsteori', som postulerer, at Tokugawa pressede en feudal model ned over et samfund, som hastigt var på vej væk fra feudale tilstande.⁶⁸ Det, der faktisk skete ved Tokugawas magtovertagelse, var, at Bakufu-systemet kombineredes med Han-systemet (Daimyatsorganisationen) i en stabil balance mellem centralregeringen (Bakufuen) i Edo (Tokyo) og de ca. 250 Han (daimyater). Teknikken bag dette var en pragmatisk syntese af administrative erfaringer på Han-niveau kombineret med Bakufu-modellen: Centraliseret bureaukratisk/militær styring på nationalt plan. Ideologisk legitimeredes denne syntese ved hjælp af Konfucianismen i ekstremt rationalistisk og konservativ form (Chu-Shi skolen).⁷⁰

des F. M. Pinto. Hamburg 1960. For en diskussion af F. M. P. som kilde se G. Schurhammer, F. M. Pinto und seine Peregrinacum. AM 3. 1926. London, Leipzig.

⁶⁶ Se de næsten tragikomiske skildringer af de første mortarangreb i C. R. Boxer, Jan Compagnie. For en samlet vurdering af Hideyoshis indsats se Walter Denning, The Life of Toyotomi Hideyoshi, London 1930.

⁶⁷ Se K. Asakawa, 'The Life of the Monastic Sho in Medieval Japan'. Annual Report of the American Historical Association. 1916 I (1919), s. 311-344.

⁶⁸ E. O. Reischauer, 'Japan' i Coulborn, 'Feudalism in History', s. 36-37.

⁶⁹ J. W. Hall, Foundations of the Modern Japanese Daimyo. JAS. XX. 1961.

⁷⁰ 1630 grundlagdes 'Shoheiko' i Edo, et neokonfuciansk akademi, som Tokugawa statens center for politisk skoling. Senere fortsat i det nuværende Tokyo Universitet. Se R. P. Dore, Education in Tokugawa Japan. Berkeley 1965.

Baku-Han systemet er blevet betegnet som 'centralized feudalism' og 'national feudalism'.⁷¹ Disse termer rummer en indre modsigelse, men også en vis sandhed. Baku-Han systemets 'filosofi' kan sammenlignes med Karl den Stores og Ludvig den 14.s statstænkning og rummer i mange henseender de samme forsøg på at etablere balance mellem lokal autonomi og statslig hegemoni, ligesom enkelte af de konkrete styringsteknikker er af samme art. Således er Solkongens kontrolsystem over for den franske storadel en tro kopi af Tokugawas Sankin Ko-Tai-institut.⁷² Det må i denne forbindelse slås fast, at alle elementer i Tokugawa statens politiske system er originalt. Europæisk teknologi var en væsentlig forudsætning for systemets gennemførelse, men netop hermed sluttede denne første europæiske indtrængen brat. Dette fører over i et andet væsentligt problem i Tokugawa shogunatets historie:

d. Isolationspolitikken

Japan var det eneste ikke-europæiske område, som formåede at afvise europæisk politisk, militær, økonomisk og kulturel indtrængen i en længere periode efter den første kontakt. Som anført kan vi datere dennes start til 1543. I årene op mod 1600 escalerede europæisk handels- og missionsvirksomhed. Selv om Japan efter gældende folkeret (Tordesillastraktaten) var Portugisisk domæne, udgik denne virksomhed både fra Macao og Manila.⁷³ Denne periode var i øvrigt en udpræget liberal fase af japansk handelspolitisk historie. Japanerne var åbne over for europæisk kultur, teknologi og handel og ekspanderede selv i hele Øst- og Sydøstasien. Det er derfor en væsentlig opgave at påvise årsagerne til den pludselige og voldsomme lukning af landet 1614–1639, som ledsagedes af massakrer på et stort antal kristne missionærer og købmænd og blev fulgt op med et næsten uigennemtrængeligt restriktionssystem for udenrigshandel.⁷⁴ Der kan idag ikke være tvivl om, at den katolsk inspirerede 'martyrtradition' i historiografien, som præger så sene fremstillinger som Murdoch's og Sansom's værker, helt må afvises i lyset af Boxers dybtgående studier af hidtil upubliceret materiale.⁷⁵ Europæerne, især de kristne tiggermunke, provokerede systematisk den japanske befolkning og i særdeleshed Tokugawa-myndighederne ved gentagne lovovertrædelser og voldshandlinger over for religiøse modstandere som Shintoklostre og Buddhistkirker, ved at engagere sig i slavehandel, illegal våbentransport, guldeksport og endelig ved at alliere sig med systemets politiske modstandere i skjult eller åbenlys oprørsvirk-

⁷¹ J. W. Hall og M. Jansen, *Studies in the institutional life of early modern Japan*. Princeton 1968, s. 45.

⁷² C. Totman, *Politics in the Tokugawa Bakufu*, Cambridge, Mass. 1970 og T. Tsukahira, *Feudal Control in Tokugawa Japan*. Cambridge, Mass. 1966. Daimyoerne skulle opholde sig med familier og stabe i Edo hvert andet år. Forpligtelsen var udformet som et sindrigt skifteholdssystem, som i realiteten umuliggjorde alliancedannelser mod Tokugawa.

⁷³ C. R. Boxer, *Portuguese and Spanish Rivalry in the Far East during the Seventeenth Century*. TRAS. Dec. 1946 og April 1947. London; samme: *Hidalgos in the Far East 1550 – 1770*. Haag 1948.

⁷⁴ Gennemført ved Sakoku-ediktet juni 1636. Trykt i oversættelse i C. R. Boxer, *The Christian Century in Japan*. Berkeley 1967, s. 439–440.

⁷⁵ C. R. Boxer, *Christian Century*.

somhed.⁷⁶ Det sidste fik bægeret til at flyde over. *Shimabara-opstanden* 1637–38, som foregik i kristent regie og under ledelse af en ung, japansk »messias«, må have været den direkte anledning til den endelige isolation af landet. Tokugawa Shogunatet har med rette kunnet frygte en alliance mellem en europæisk stat og anti-Tokugawa kræfterne i Japan, formidlet gennem missionen, der i Edo blev opfattet som femte kolonne for europæisk imperialism. Beslutningstagerne i Bakufuen var fuldt orienterende om den samtidige udvikling i Sydamerika.⁷⁷

e. Stabilitet kontra dynamik i Baku-Han systemet

Som det ses, har europæiske impulser spillet en vigtig rolle i overgangen mellem Taika- og Baku-Han-perioden ved at fremme centraliseringstendenserne og provokere isolationismen. Sakoku-politikken fastholdtes med visse 'ventiler' frem til ca. 1850,⁷⁸ altså over 200 år. Dette gør Japan til en interessant kontrolgruppe ved studiet af ikke-europæisk historie. Japansk kultur udviklede sig i al sin mangfoldige originalitet, og særegne sociale institutioner og normsæt fik tid til at fæstne sig solidt i befolkningen.

Den relative stabilitet, som skabtes med det velorganiserede administrative system og udelukkelsen af udefra kommende impulser, fremhæves ofte som et gode for landet på baggrund af Sengoku-periodens omvæltninger.⁷⁹ Man fornemmer her hos flere europæiske historikere en vis, ideologisk betinget, konservativ tendens, en romantisk dyrkelse af det konfucianske ideal: Den harmoniske sameksistens af den enfoldige hårdt arbejdende bondestand med samurai-klassen, som faderligt overvågende beskytter og administrator af nationens vel. Takugawa-tiden skildres således som en i det væsentlige statisk og 'lykkelig' epoke. Nyere studier viser imidlertid, at afgørende ændringer fandt sted i ly af stabiliteten. Socialt, økonomisk og politisk fremstod Japan som et andet samfund ved det 19. århundredes begyndelse. Totman, Hall og Jansen har klart påvist en stigende bureaukratisering i alle led af det administrative system.⁸⁰ Tokugawa starter som et militært diktatur og ender som et civilt bureaukrati. Samuraien bliver mandarin. Vigtigere er formentlig de fundamentale ændringer i det økonomiske liv. Det konfucianske ideal, som var den officielle Tokugawa-filosofi, lod sig aldrig realisere. Antifeudale tendenser i den økonomiske og sociale sektor havde allerede før 1600 sat sig igennem, og disse tendenser forstærkedes i de efterfølgende århundreder.⁸¹ Af grundlæggende betydning var det, at Bakufuen gennem sin politik nedbrød be-

⁷⁶ Christian Century Kap. VIII, s. 362–400.

⁷⁷ Se L. Riess, *Der Aufstand von Shimabara 1637–38*, MDGNVO Vol. V. Heft XLV, 1890, s. 191–214. Og samme forf., *Die Ursachen der Vertreibung der Portugiesen aus Japan 1614–1639*, MDGNVO Vol. VII, 1898, s. 1–52.

⁷⁸ Deshima ud for Nagasaki blev holdt åben for en kontrolleret handel med Hollænderne og via Ryukyo øerne opretholdtes tilsvarende forbindelser med fastlandet.

⁷⁹ Se Sansom's og Murdoch's fremstillinger.

⁸⁰ C. Totman, *Politics*. J. W. Hall and M. Jansen, *Studies in the Institutional History of early Modern Japan*. Princeton 1968.

⁸¹ E. Honjo, *Economic Theory and History of Japan in the Tokugawa-Period*. New York 1965.

tingelserne for en 'feudal' økonomi: Etableringen af en relativt veludviklet infrastruktur og af centrale administrations- og fæstningsbyer i hvert Han samt gennemførelsen af Sankin-Kotai medførte opkomsten af en betydelig vareefterspørgende sektor i fæstningsbyerne og Edo og fremmede arbejdsdeling og pengeøkonomi.⁸² Privilegering af købmandsgilder i byerne medførte etablering af velorganiserede opkøbs- og distributionsnet, finansieret gennem et tilsvarende banksystem. Accepten af en vis (kontrolleret) udenrigshandel gennem de nævnte ventiler i sakoku politikken medførte import ikke alene af varer, men også af teknologi. Alle disse faktorer gik på tværs af den officielle økonomiske idealmodel og den stive konfucianske fireklassesdeling: Samurai, bonde, håndværker, købmand (Shi-no-ko-sho).

De dynamiske sektorer i det økonomiske og sociale liv var købmandsklassen og de større selvejerbønder. Købmandsklassen betragtes normalt som en enhed, men C. S. Crawcour har gennemført en afgørende sontring mellem privilegerede købmandsgilder (Kabunakama) på den ene side og lokale Han-købmænd og industridrivende på den anden.⁸³ Kabu-nakama fremstod i 18. århundrede som systemets økonomiske bærepiller. Baku-Han systemet og Kabunakamas økonomiske organisation stod og faldt med hinanden.⁸⁴

Kabunakama tenderede mod monopolisering af alle økonomiske funktioner i systemet og hermed mod kontrol med det politiske system. På tværs af denne udvikling opererede en betydelig, foretagsom og 'liberal' købmands- og entreprenørgruppe, i vidt omfang identisk med eller finansieret af det større landbrug. T. C. Smith har påvist, at shogunatets beskatningssystem fra ca. 1700 begunstigede det større landbrug og dermed muliggjorde en modernisering og rationalisering af landbrugsproduktionen, som medførte en betydelig kapitaldannelse i denne sektor. Landbrugskapitalerne blev fra ca. 1800 investeret i industri (primært forlagsvirksomheder) og handel under anvendelse af vestlig teknologi (ofte illegalt importeret).⁸⁵ Virkningen heraf på den etablerede økonomiske magt, som hvilede på Kabunakama-systemet, var katastrofal. Allerede omkring 1830 måtte de privilegerede gilder i storbyerne se sig truet af hård konkurrence.⁸⁶

f. Meiji-Restaurationen

Det er muligt, at vi med Crawcours, Sheldons og Smiths undersøgelser nærmer os svaret på det næste spørgsmål: Hvad fik Baku-Han systemet til at falde? Det er dog givet, at man også her må sondere mellem eksterne og interne faktorer. Igen

⁸² E. Honjo, *The social and economic history of Japan*. New York 1965. Pengeøkonomien havde allerede i 17. århundrede gennemtrængt store dele af landet, jfr. Delmer Brown, *Money economy in medieval Japan*. New Haven 1951.

⁸³ C. S. Crawcour, *Changes in Japanese Commerce in the Tokugawa-Period*. JAS. 22.4, 1961, s. 387-400.

⁸⁴ C. Sheldon, *The Rise of the Merchant Class in Tokugawa Japan*. New York 1958.

⁸⁵ T. C. Smith, *The Japanese Village in 17th Century*. JEH. Vol. 12, s. 1-20. 1952; samme, *The Land Tax in the Tokugawa Period*. JAS. Vol. XVIII. No. 1. 1958. Se også samme forf., *Agrarian Origins of Modern Japan*. Stanford 1959.

⁸⁶ Crawcour, *Changes in Japanese Commerce* og Sheldon, *The rise of the Merchant Class*.

er det den europæiske impuls, som er anledningen i situationen,⁸⁷ men det er næppe muligt at forklare den tredje japanske revolution alene med henvisning til de europæiske staters pres for åbning af landet og indgåelse af handelstraktater fra ca. 1850. Stærke økonomiske og sociale kræfter havde allerede rystet Bakufuen.

Teoridannelsen omkring Meiji-restaurationen er mangfoldig og spænder fra den marxistiske klassekampsteori til samurai-kup-teorier af svingende lodighed.⁸⁸ Karakteristisk for debatten herom er igen bestræbelserne for at indpasse forløbet i europæiske modeller. Således fortolker E. Herbert Norman, som skriver ud fra en marxistisk opfattelse, restaurationen som en 'bourgeois-revolution'.⁸⁹ Denne teori repræsenterer en nærliggende fejlfortolkning af købmandsklassen rolle og deltagelse i restaurationsbevægelsen. Normans problem er, at han ikke kan få denne klasse til at formulere et politisk program, endsiges et program som lader sig opfatte på linie med den europæiske liberalisme. I forsøget på at finde belæg for teorien griber han da til outsiderfilosoffen Ando Shoeki, hvis hovedværk aldrig blev publiceret, og som, skønt antifeudalist, ikke repræsenterer en 'bourgeois' kritik af det samtidige japanske samfund, men nærmere en utopisk og agrarisk primitivisme.⁹⁰ Normans grundlæggende fejltagelse er, at han følger den traditionelle opfattelse af den japanske købmandsstand som en homogen gruppe. Crawcour har som tidlige nævnt gennemført en afgørende sondring mellem de etablerede købmandsgilder og de lokale købmandshuse, som stod i nær forbindelse med det større landbrug.⁹¹ Den gamle købmandsstand var konfuciansk, konservativ og anti-liberal i sin holdning til samfund og erhvervsliv. Den var endvidere nøje integreret i Baku-Han systemet. Den nye købmands- og foretagergruppe var liberal i sin erhvervspolitiske holdning, åben over for europæisk know-how og teknologi og interesseremæssigt ubundet af systemet med tendens til anti-Tokugawa-holdning. Som påvist af T. C. Smith⁹² lå den egentlige dynamik i denne gruppe og i det større landbrug. Kapitalstærke bønder og 'nouveau riches' engagerede sig i industri og handel under anvendelse af ny teknologi. Baku-Han systemets rammer herunder især privilegiesystemet og isolationspolitikken, blev snart for snævre for denne gruppe og måtte fjernes – so oder so. I denne bestræbelse kunne man alliere sig med anti-Tokugawa bevægelsen i samuraiklassen, som fortrinsvis tegnedes af ekstremt konservative og militante grupperinger i de store vestlige Tozama-han, Satsuma og Choshu,⁹³ med støtte af kredse omkring kejserhoffet i Kyoto. Herved

⁸⁷ W. G. Beasley, *Great Britain and the Opening of Japan*. London 1951. E. O. Reischauer, *The United States and Japan*. Part 1. Cambridge, Mass. 1965.

⁸⁸ En oversigt over diskussionen: J. W. Hall, *Japan from Prehistory to Modern Times*. London 1970, kap. 13. En mere indgående debat: Barrington Moore Jr., *Social Origins of Dictatorship and Democracy*. Penguin Harmondsworths 1973, s. 228 ff. *Revolution from Above*.

⁸⁹ E. H. Norman, *Japans Emergence as a Modern State*. New York 1940, og Ando Shoeki and the Anatomy of Japanese Feudalism. *TASJ* 3. ser. Vol. 2. December 1949.

⁹⁰ Ando Shoeki, kap. 1 og s. 100–110, 224–226, 242–243.

⁹¹ Crawcour, *Changes in Japanese Commerce*.

⁹² T. C. Smith, *Political Change and Industrial Development in Japan*. Stanford 1955. Især kap. II: *Political Change and Technological Innovation*, s. 13–22.

⁹³ Albert M. Craig, *Choshu in the Meiji Restoration*. Cambridge Mass. 1961 og R. A. Sakai, *Feudal Society and Modern Leadership in Satsuma Han*. *JAS*. Vol. XVI. 1957.

opstod den besynderlige alliance af kejsercentreret, reaktionær nationalisme med en pragmatisk, liberal moderniseringsbevægelse. For begge bevægelser var det centrale mål shogunatets fjernelse og etablering af en stærk stat. Ideologisk og kommandomæssigt kom samuraiene til at dominere alliancen.

Traditionen for 'leadership' var en åbenlys styrke for samuraiene. Endvidere havde de den fordel at disponere over en »grydeklar« ideologi, hvis essens rummes i begrebet 'Kokutai'.⁹⁴ Som det også er påvist af Smith, havde denne ideologi ikke ringe indflydelse blandt storbønder og erhvervsdrivende, men her læste man ikke bare Shinron, men også – i smug – John Stuart Mill og andre liberalistiske tænkere. Det er imidlertid afgørende at fastslå, i modsætning til E. Herbert Norman, at hverken bønderne eller købmændene formåede at formulere en ideologi, som kunne repræsentere et intellektuelt alternativ til shogunatet. Bøndernes reaktion over for shogunatet var i almindelighed apolitisk og voldelig.⁹⁵ Først med alliancen mellem storbønderne, entreprenørerne og anti-Tokugawa samuraiene skabtes en styrke af revolutionært format. Meiji restaurationen blev således en 'aristokratisk revolution'.⁹⁶

g. Kultur- og religionshistorie

Jeg har i det foregående hovedsageligt præsenteret den politiske og den økonomisk-sociale histories litteratur. En forståelse for disse emner befordres imidlertid gennem et kendskab til regionens særegne kultur og visse helt originale elementer i japansk kulturhistorie. Religiøse og filosofiske traditioner som Shintoismen, Buddhismen og Konfucianismen har på forskellig måde og i fællesskab præget den historiske udvikling dybtgående. Den her følgende oversigt prætenderer ikke fuldstændighed men er et selekteret udsnit af den for en faghistoriker umiddelbart mest interessante og informative litteratur.⁹⁷

I 1965 publicerede John Whitney Hall og Richard Beardsley til brug for et postgradualt, tværfagligt uddannelsesprogram på Center for Japanese Studies, University of Michigan, Ann Arbor, et omfattende introduktionsskrift til studiet af japansk historie, kulturhistorie og samfundsforhold.⁹⁸ Dets formål er at demonstrere 12 humanistiske og samfundsvidenskabelige discipliners bidrag til forståelsen af japansk historie, kultur og samfundsliv. Disciplinerne er: Geografi, antropologi, historie, lingvistik, litteraturvidenskab, kunsthistorie og filosofi, psykologi, pædagogik, politisk videnskab, jura og økonomi. Som en samlet introduktion til

⁹⁴ En fremragende analyse af Kokutai-begrebet, dets baggrund og den rolle, det spillede for Meiji-lederne, findes hos J. Pittau, *Political Thought in Early Meiji Japan*. Harvard University Press. East Asian Series 24. Cambridge Mass. 1967.

⁹⁵ H. Borton, *Peasant Uprisings in Japan of the Tokugawa-period*. New York 1968.

⁹⁶ T. C. Smith, *Japans Aristocratic Revolution*, *Yale Review* Vol. 50, 1961, s. 370–383, og samme forf. *Old Values and new Techniques in the Modernisation of Japan*. FEQ. Vol. 14, 1955, s. 355–363.

⁹⁷ Jeg henviser iøvrigt til CINAs kontinuerligt publicerede accessionsliste (subjektet index) kompileret af bibliotekar Hanne Balslev. CINA, Kejsergade 2, 1155 Kbh. K.

⁹⁸ J. W. Hall and R. K. Beardsley, *Twelve Doors to Japan*. Mc Graw Hill. New York 1965.

japansk kultur i videre forstand er den stadig væsentlig og fører sin læser godt ind i de enkelte discipliners faglitteratur gennem selektive bibliografier, som dog væsentligt rummer 'old-hat materials' og kun i ringe omfang 'frontier-materials'.

Den fra et politisk-historisk og social-historisk synspunkt mest interessante af de særegne japanske kulturelementer er konfucianismen i den neokonfucianske form, som fra og med Tokugawa-Shogunatet ca. 1600 blev knæsat som 'systemets' doktrin par excellence, og som siden har været et vitalt element i japansk selvforståelse. Ved shogunatets reorganisering af det statslige uddannelsessystem i 1600-tallets begyndelse etableredes den samfundsfilosofiske tankebygning, som er essensen i K'ung Fu-Tse's værker som det centrale element i den intellektuelle træning af 'den herskende klasse', samuraiernes bureaukratiske og militære elite. Hjørneste- nen i dette uddannelsessystem var Hayashi-familiens 'universitet' i Edo (Tokyo) som tildeltes monopol på ledelsen af den filosofiske træning af Tokugawa's embedsmænd. Neokonfucianismens rigide og patriarkalske idealmodel af et samfund var velegnet som teoretisk fundament for konsolideringen af et fast organiseret, klassesdelt socialt system i stabil balance. Hall, Bellah og Dore har skildret konfucianismens rolle i Tokugawa Shogunatets uddannelsessystem.⁹⁹ Warren Smith har analyseret de langtrækkende konsekvenser for japansk samfundstænkning af denne indflydelse i et omfattende studie af japansk konservatisme.¹⁰⁰ Blandt de talrige fremstillinger af konfuciansk tænkning vil jeg fremhæve Wu-Chi's oversigt og Frederick Starr's stadig meget læseværdige analyse.¹⁰¹ Dele af de omfangsrige originale tekster er tilgængelige i engelsk oversættelse.¹⁰²

Ligesom Konfucianismen er Buddhismen oprindeligt 'importeret' fra Kina. Den buddhistiske indflydelse tager sit udgangspunkt i årene omkring Taika reformens gennemførelse og er integreret heri. Den har siden med varieret styrke præget det historiske forløb uden på noget tidspunkt at indtage en 'katolsk' position i nationens politiske og religiøse liv. Det er karakteristisk for japansk buddhisme, at den har formået at integrere originale kulturelementer i sit universum og i sin begrebs- verden i højere grad end at absorbere og fortrænge disse. Den, der møder med kendskab til indisk og kinerisk buddhisme, vil således kunne observere betydelige forskelle såvel i tænkning som i folkløse. Hovedværkerne om japansk buddhisme er Charles Elliot's og Dale Saunders's bøger.¹⁰³ For generel indføring i Buddhismens historie, dens filosofi og folkløse kan anføres Edward Conze's introduktion og den af samme forfatter redigerede tekstsamling samt Junjiro Takakusu's meget

⁹⁹ J. W. Hall, *The Confucian Teacher in Tokugawa Japan* i David S. Nivison og Arthur Wright (eds.), *Confucianism in Action*. Stanford, Calif. 1959, s. 268-309, R. N. Bellah, *Tokugawa Religion. The values of pre-industrial Japan*. Glencoe, Ill. 1957, og R. P. Dore, *Education in Tokugawa Japan*. Berkeley, Calif. 1965.

¹⁰⁰ W. W. Smith Jr., *Confucianism in Modern Japan. A study of conservatism in Japanese intellectual history*. Tokyo 1959.

¹⁰¹ Liu Wu-Chi, *A Short History of Confucian Philosophy*. London 1955. F. Starr, *Confucianism: Ethics, Philosophy, Religion*. New York 1930.

¹⁰² Arthur Waley (Transl.), *The Analects of Confucius*. London 1938.

¹⁰³ Sir Charles Elliot, *Japanese Buddhism*. New York 1960. E. Dale Saunders, *Buddhism in Japan*. Philadelphia 1964.

fine analyse af Buddhismens filosofi.¹⁰⁴ For videregående litteratursøgning henvises til to nye bibliografier.¹⁰⁵

Shinto har rødder tilbage i forhistorisk tid. Shinto er den originale form for japansk religiøsitet. Den danner den religiøse ramme om japaneres dagligliv, hans forhold til familie og nation, medens Buddhismen strukturerer hans oplevelse af tilværelsens universelle kræfter og konfucianismen hans sociale adfærd. Shinto (gudernes vej) kan i dag karakteriseres som et samlet begreb af en række beslægtede men regionalt forskellige primitive religionsformer med en løs overordnet struktur centreret omkring dyrkelsen af den kejserlige person som solgudens (Amaterasu) stedlige repræsentant. Studiet af Shinto får ved dens nære tilknytning til kejsermytologien og dens betydelige rolle i udviklingen af den japanske nationalisme stor interesse for den politiske historie.¹⁰⁶ Det væsentlige europæiske forfatterskab i Shinto-forskningen tegnes af Jean Herbert.¹⁰⁷ For en bredere orientering i de her behandlede emner vil jeg til slut nævne tre almene religionshistoriske oversigtsværker: M. Anesaki, *History of Japanese Religion*. (Tokyo 1963), J. Kitagawa, *Religion in Japanese History*. (New York 1966) og W. Gundert, *Japanische Religionsgeschichte*. (Tokyo 1943).

¹⁰⁴ Edward Conze, *Buddhism, Its Essence and Development*. New York 1951; samme, (Ed.), *Buddhist Texts Through the Ages*. New York 1954. J. Takakusu, *The Essentials of Philosophy*. Honolulu 1957.

¹⁰⁵ Yushin Yoo (Ed.), *Books on Buddhism*. An annotated subject guide. Metuchen, New Jersey 1976; P. Armstrong Vessie (Ed.), *Zen Buddhism. A Bibliography of books and articles in English 1892-1975*. University Microfilms International. Ann Arbor, Michigan 1976.

¹⁰⁶ Se D. M. Brown, *Nationalism in Japan*. Berkeley, Calif. 1955; D. Earl, *Emperor and Nation in Japan*. Seattle, Wash. 1964, og H. Webb, *The Japanese Imperial Institution and the Tokugawa Period*. New York 1968.

¹⁰⁷ J. Herbert, *Le Shinto*. Paris 1964, og *Les Dieux Nationaux du Japon*. Paris 1965.